

2/2000 **kulturmiljö**vård

Vårt industrihistoriska arv
Trädgårdar: ansvar – inventering – åtgärder

Digitalisering av redan tidigare utgivna vetenskapliga publikationer

Dessa fotografier är offentliggjorda. Vi använder oss därför av en undantagsregel, 23 § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (URL). Undantaget innebär att offentliggjorda fotografier får återges digitalt i anslutning till texten i en vetenskaplig framställning som inte framställs i förvärvssyfte. Fotografier och text i denna framställning märks med ©. Den som vill använda fotografi eller text behöver ta reda på om det kan göras inom ramen för upphovsrätten, eller be upphovspersonen om tillstånd.

2022-09-01

Riksantikvarieämbetet
Box 1114, 621 22 Visby
Tel 08-5191 80 00
www.raa.se
registrator@raa.se

Redaktion

Stora Skälvan
Stockby hällar 9
179 62 Stenhamra
Tel. o fax: 08-560 463 48
E-post: ylva.mannerheim@telia.com
www.raa.se

Chefredaktör

Ylva Mannerheim

Ansvarig utgivare

Monika Minnhagen-Alvsten
Tel: 08-5191 8090
Fax: 08-5191 8083
E-post: monika.minnhagen-
alvsten@raa.se

Redaktionsråd

Eva Albrektsson
Lena Bergils
Birgitta Cedenhag
Agneta Modig

Annonser

Vivimedia
Viviann Karlsson
Kylgränd 211
906 24 Umeå
Tel. o fax: 090-18 61 12
E-post: annons@vivimedia.se

Prenumerationer

Tel.: 08-5191 8218
Fax: 08-5191 8154
Prenumerationspris år 2001
180 kr inkl moms, två nr/år
Lösnummer 100 kr
Postgiro 492 36 04-5

För insänt, ej beställt material ansvaras ej. Kulturmiljövårds prenumeranter hör till tidskriftens kundregister. Om du som prenumerant inte vill att uppgifterna ska användas eller överlämnas till marknadsföringsändamål ber vi dig anmäla detta till oss.

ISSN 1100-4800
Luleå Grafiska Luleå 2000

Tema: **Vårt industrihistoriska arv; Trädgårdar och parker**

Industriarvet utgörs inte bara av maskiner utan också av människors erfarenheter – hur dokumenterar vi strukturomvandlingen?

1 Inledning

MONIKA MINNHAGEN ALVSTEN

Temapresentation.

2 "Att se samtiden med framtidens ögon"

– industrisamhällets kulturarv

JAN RYDTH

Industridelegationens satsning för att öka intresset för industrisamhällets kulturarv.

5 Industriella kulturarv och framtiden

GÖSTA ARVASTSON

Ny forskning tydliggör förändrade villkor i arbetsmiljön.

8 Tema kulturarv och kulturproduktion

ANNIKA ALZÉN

Tema Q – ny forskningsmiljö i Norrköping och Linköping.

11 Tolkning av industrisamhällets miljöer

EVA DAHLSTRÖM

Enheten för industriminnesforskning vid KTH.

14 TICCIH 2000

HELENA WESTIN

"Förbättra dialogen mellan amatörer och professionella".

16 Stockholms industrimiljöer – aktuell bevarandeproblematik

ELISABET WANNBERG

Omslag Färgargården, Stockholm, 1999. Se s. 57
Foto Jerry Malmberg

Hur tar vi tillvara arvet från industrisamhället?

Klockan i Pershyttan mätte ut arbetstiden.

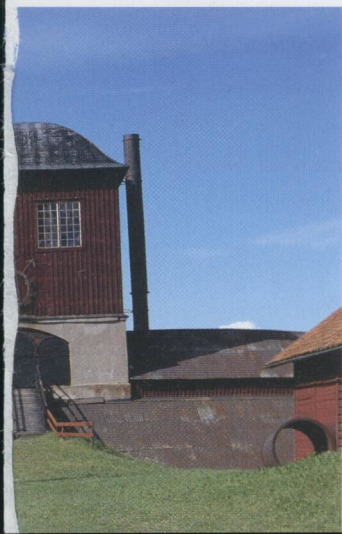
Foto Magnus Westerborn.

Samhällsförändringar aktualiserar alltid frågor kring bevarande. Vem väljer, hur görs urvalet och på vilket sätt kan vi ta tillvara det som håller på att försvinna eller förändras? I detta nummer av KMV belyser vi industrisamhällets kulturarv ur olika aspekter. Problem kring hanteringen av byggnader och anläggningar redovisas och diskuteras. Vi uppmärksammar särskilt pågående forskning, trädgårdar och parker. Parker är en viktig, men inte alltid så uppmärksam, del av kulturmiljövården. Välplanerade parkanläggningar anlades ibland i anslutning till fabriker, allteftersom man blev medveten om vikten av att industriarbetarna fick frisk luft och en stimulerande miljö under sina raster. För att få en mångfacetterad bild av industrisamhället och lyfta fram människan och hennes livsvillkor, är det viktigt att dokumentera och bevara resterna av de trädgårdar, som fanns vid arbetarnas och fabrikörens bostäder.

Monika Minnhagen-Alvsten

Ansvarig utgivare

Pershyttan – en del av vårt industriella kulturarv. Foto Magnus Westerborn.

-
22 Från industrisamhälle till IT-samhälle – hur bevarar vi det industriella kulturarvet? HELENA WESTIN Aktuella projekt. 27 Kulturarv, landskap, identitet och tillväxt MIA ANDERSSON MONICA MOSSBERG 32 Att bevara och förvalta en linbana – ett industrihistoriskt äventyr ANDERS HEDMAN 36 Under arbetsledighetens stunder ÅSA AHRLAND Industriernas parker och fabriksägarnas trädgårdar.	42 Krokbornsparken i Hällefors RAOUL HJÄRTSTRÖM 48 Historiska trädgårdar i Stockholm MARIA FLINCK En inventering. 60 Debatt: Riksintressen, Olsbenning PETRA ERIKSSON PATRICK BJÖRKLUND DAG CELSING En bergsmansby – ett riksintresse – ett projekt. 65 Tre trädgårdar – exkursion i Sörmland YLVA MANNERHEIM 67 Böcker

Tolkning av industrisamhällets miljöer – gränsöverskridande forskning

Enheten för industriminnesforskning vid KTH

AV EVA DAHLSTRÖM

Industrisamhället kan studeras ur många olika perspektiv. Forskning inom området utförs också inom flera discipliner. Inom t. ex. ekonomisk och politisk historia, etnologi, kulturgeografi, arkeologi, arkitektur- och bebyggelsehistoria, konstvetenskap, teknikhistoria och idéhistoria behandlas industriell verksamhet utifrån skilda utgångspunkter.

År 1992 inrättade HSFR en professor i ämnet industriminnesforskning, som när den tillsattes var den första i sitt slag i världen. Den förlades till Avdelningen för teknik- och vetenskapshistoria vid KTH, i Stockholm. Till professor utsågs Marie Nisser. Rådsprofessuren överfördes 1994 till KTH. Sedan 1992 har Enheten för industriminnesforskning vuxit fram som en integrerad del av Avdelningen för teknik- och vetenskapshistoria.

Fysisk miljö och människors minne

Industriminnesforskningen lägger stor vikt vid byggnader, miljöer och landskap. Den fysiska miljön är ett källmaterial som analyseras och jämförs med andra källor, skriftliga, muntliga och immateriella. Människors minnen av arbete och liv i industrisamhället, yrkeskunskaper och erfarenheter från industrin, inbegrips. Forskningen spänner således över ett vitt fält och är till sin karaktär mångdisciplinär.¹ Ämnesområdet rym-

mer emellertid många olika sätt att arbeta med dessa källor.

Inom industriminnesforskningen, liksom inom andra unga ämnen där disciplingränser överskrids, används teorier och begrepp som har utvecklats inom andra discipliner. De kan dock inte överföras utan att de omformas och anpassas efter de frågor som ställs och de metoder som kännetecknar industriminnesforskningen.

Den rumsliga dimensionen av den industriella tillverkningens organisation är central inom industriminnesforskningen. Den ger ytterligare kunskap. Vi kan t. ex. förstå äldre produktionsformers betydelse för industrialiseringen nationellt, regionalt och lokalt, vidare vilka materiella spår olika aktörers verksamhet har lämnat samt förhållandet mellan produktion och hushåll och mäns och kvinnors arbetsuppgifter.

På motsvarande sätt kan industrins rationaliseringssträvanden

HSFR, Humanistisk-
Samhällsvetenskapliga
Forskningsrådet.

KTH, Kungliga Tekniska Hög-
skolan.

analyseras i fabriksbyggnadernas utformning. Teorier om makt har också applicerats på byggnader, bland annat industribyggnader. Avstånd och möjlighet till uppsikt har betydelse för hur makt skapas och upprätthålls. Relationen mellan ägare och anställda kan också studeras – en analys av bebyggelsen förtydligar patriarkalismen och utgör ett viktigt komplement till de resonemang som annars förs utifrån lönesystem, förmåner och straffmetoder. Genom att studera arbetsplatsernas planering och utformning är det möjligt att nå kunskap om hur arbetet organiserades. Förändringar i den byggda miljön hänger samman med införande av ny teknik, men också med ändrade arbetsförhållanden och samhällsförändringar i allmänhet.

Forskaren tolkar industrins spår

Alla samhällen lämnar materiella och immateriella spår. Industriminnesforskarens uppgift är att tolka de spår som industrin har lämnat, att förstå hur dessa avtryck har uppkommit, men även att tydliggöra vad vi idag lämnar efter oss. Människors verksamhet har satt spår i byggda miljöer. Genom att analysera de ännu existerande resterna av dessa går det att finna kunskap om människans historia som har betydelse för vår uppfattning om samtid och framtid.

Den forskning som idag bedrivs, eller har bedrivits, vid Enheten för industriminnesforskning il-

lustrerar detta. Gruvdrift, järnhantering, kalkindustri, massa- och pappersindustri, verkstadsindustri, vägbyggande samt utställande av industri och teknik hör till forskningsobjekten.² Men de behandlas ur vitt skilda aspekter: tekniköverföring, tekniksyn, förhållande mellan modern och äldre tillverkning, relationen mellan staten och lokalsamhället är exempel på frågeställningar som styr de olika studierna. Gemensam är dock utgångspunkten i den fysiska miljön och frågor kring tolkningen av denna samt att betrakta miljön i det sammanhang som frågeställningen fastställer.

Internationellt samarbete

Det mångdisciplinära angreppssättet präglar inte bara forskningen utan också Enheten för industriminnesforskningens övriga verksamhet. På flera sätt har man samarbetat med andra discipliner och andra universitet i Sverige och utlandet. En stor satsning var den nordiska kursen "Industriminnen i Norden: kunskaper, teorier och metoder", som gavs tre gånger under åren 1995–1998. Kursen vände sig till såväl forskarstuderande som verksamma inom kulturmiljövården. Likaså tvärvetenskaplig, men nationell, är forskarskolan "Teknik, industri, kulturarv, TIK", som sedan 1999 ger seminarier, kurser och konferenser. Forskarskolan tar sin utgångspunkt i regionen Bergslagen och lokalsamhället Norberg, dit också en stor del av de nyss

Eva Dahlström var under sin forskarutbildning verksam vid Enheten för industriminnesforskning, KTH och arbetar nu med industriminnet vid RAÄ.

nämnda verksamheterna är förlagda. Enheten för industriminnesforskning är också medlem i Industrihistoriskt forum som samlar representanter från museer, arkiv, bibliotek, forskning, näringsliv och ideella organisationer.

Noter

1. För definition av industriminnesforskning se bl. a. Nisser, Marie, "Industriminnesforskning – en ny akademisk disciplin" i *Kulturmiljövård*, 1994:6, s. 73.

2. Exempel på publikationer som behandlar forskningsprojekt vid Enheten för industriminnesforskning är: Nisser, Marie, "Swedish Iron and Steel: The Historical Perspective" i *Iron and steel*

– *today, yesterday and tomorrow*, vol. 3. Jernkontoret, Stockholm 1997; Sjunesson, Helene, *Papper i långa banor: De första maskinpappersbruken i Norden*. Tekniska museet, Stockholm 1997; Celsing, Dag, "Central styrning eller lokala initiativ?: Utbyggnaden av 1800-talets svenska vägnät" i *Den konstruerade världen*, Red. Pär Blomqvist & Arne Kaijser, B. Östlings bokförl. Symposion, Eslöv 1998; af Geijerstam, Jan, "Huru kunna beskriva de känslor med vilka jag denna morgon skådade detta land, gamla Indien" i *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, nr 36, 1998; Dahlström, Eva, *Verkstadsmiljöer under 1800-talet: Mekaniska verkstäder mellan hantverk och industri*. B. Östlings bokförl. Symposion, Eslöv 1999.

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för miljövetenskap och kulturvård
AVDELNINGEN FÖR KULTURVÅRD

Bebyggelseantikvariskt program, 160 p

Programmet ger kunskaper om bebyggelsehistoria, kulturvetenskaplig metodik och restaureringsprinciper. Utbildningen är yrkesinriktad och leder till bred antikvarisk kompetens med möjlighet till arbete inom offentlig eller privat verksamhet.

Konservatorprogrammet, 160 p

Programmet ger naturvetenskapliga, kulturvetenskapliga och praktiska kunskaper som krävs för att arbeta som konservator, privat eller offentligt. Hösten 2001 startar inriktning mot textil- och papperskonservering.

Magisterkurs i kulturvård, 40 p

Kursen ges inom ämnesområdet kulturvård och ger studenten möjlighet att genom individuell specialisering studera och problematisera ett valt tema. 20 poäng disponeras för en magisteruppsats.

För vidare information se hemsida: www.miljo-kultur.gu.se/icug

Sista ansökningsdag är 15 april. Ansökningshandlingar rekvideras från Göteborgs universitet, Avdelningen för kulturvård, Box 130, 405 30 Göteborg. Du är välkommen med frågor till: Studiesekreterare Ann-Margret Lund Andreasson: 031-773 47 01, studievägledare Lars-Eric Olsson: 031-773 47 12, studierektor Bosse Lagerqvist: 031-773 47 14 eller vxl 031-773 47 00.